

GEÇMİŞE MAZİ (MEŞRUTİYET KIRAATHANESİ)

Rifat Ilgaz

Öykü İstanbul'da her kesimden emekliyi sabahtan akşama dek konuk eden adeta bir meclis gibi ülkenin tüm sorunlarının konuşulduğu kıraathanede geçen tartışmaların yer verildiği roman, dönemin sosyal ve siyasal aksaklıklarını mizahi bir dille vermesi açısından önemlidir. Emekli olan meslek gruplarının kendi yaşadıklarından kesitlerle hükümet için çalıştıkları dönemi eleştirdiği veya anlattığı durumlar kimi zaman mazinin izlerinde kimi zamansa gazetelerde yazan gündelik olayla pekiştirilerek eleştirilir. Amerika'nın nükleer denemeleri, aya insan göndermesi gibi konuların da ele alındığı kahvede gecekondulaşma ve İstanbul'un gündün güne satılması da emeklilerin derdi olur. Her gün beş gazetenin okunduğu Meşrutiyet Kıraathanesini işleten Niyazi ve Enver işlerin istedikleri gibi gitmediği ve çaya, şekere yetişemedikleri için kıraathaneyi Meşrutiyet İşkembecisine çevirirler. Zira Niyazi Bey, sürekli veresiye çay içip ücretlerini ödemeyen bir kesime hitap etmektense para ile bir tas çorba satmayı daha faydalı görür.

Tema

Toplumsal Bilinçsizlik Yerel bir yazar olmanın ötesinde yazdığı eserlerde kolektivismi öne sürerken sistemi yapılan yanlışları eleştiren, eleştirmese de tiye alan "Meşrutiyet Kıraathanesi" adlı romanın teması "toplumsal bilinçsizlik" olarak göze çarpar.

Nitekim roman, kıraathaneye gelen her bir emeklinin olayları kendi bakış açısından ve kendi faydasına göre değerlendirdiği toplumsal hayatta her ne kadar aydın kesim de olsalar belli başlı konularda ne kadar bilinçsizce hareket edebildiğini vurgular.

Kişiler

Cemal Zülfü Bir öğretmen emeklisi olarak Meşrutiyet kıraathanesinde bulunan Cemal Zülfü, kahvede konuşulan konulara karşı son derece ilgili ve bilgisi dahilinde açıklamalarda bulunan kültürlü biridir. Köylerdeki ve büyük şehirlerdeki yaşam şartları konusunda oldukça net fikirleri ile yorum yapan emekli öğretmen kararlı bir kişidir. Liseden ders asıp kahveye girmeye çalışan öğrencilerin saygısız tutumlarına karşı da son derece sakin yaklaşır. Demokratik değerlere bağlı laik bir öğretmendir.

Hurşit Atakan Vali emeklisi olarak Meşrutiyet kıraathanesinde bulunan Hurşit Atakan, kahvede konuşulan konulara karşı ilgili biridir. Ülkenin düzen ve güvenlik içinde olması gerektiğine inanan Vali emeklisi, cumhuriyetçilik prensipleri ağır basan bir adamdır. Yerine göre asabi ve sert bir tavır takınan Atakan, modern düşüncelere sahip alafranga bir kişiliktir.

Cevdet Barlas Jandarma emeklisi olarak Meşrutiyet kıraathanesinde bulunan Cevdet Barlas, kahvede konuşulan konulara karşı son derece kuşkucu ve sitemli yaklaşır. Disiplinli ve inattır. Erol adında bir oğlu olan Barlas'ın Tefeci Hayri Efendi'nin kızını hamile bırakması nedeni ile her ne kadar gebe bir kızı oğluna layık görmese de mecburen gençlere uymak zorunda kalır. Olaylara sert ve ön yargılarla yaklaşan emekli komutan komünist özellikler gösterir. Devlete karşı gelenlerin idamının hak olduğunu düşünür.

Nabi Sayar Malmüdürü emeklisi olarak Meşrutiyet kıraathanesinde bulunan Nabi Sayar, kahvedeki en sakin ve düşüncelerinde olumsuz olan kişilerden biridir. Okuyan ve sorgulayan biri olan Malmüdürü emeklisi genel olarak alaturka özelliklere sahip, açık sözlü biridir. Hoşlanmadığı konuları geçiştirmeyi iyi bilen Sayar, kurnaz olduğu kadar da tarafını tuttıklarını koruyucu özelliklere sahiptir.

Haluk Ekerbiçer Tarım müdürü emeklisi olarak kahvede bulunan tarım müdürü insanlarla uyumlu konuşmaların yaparken arada takındığı hırslı tavırları ile dikkat çeker. Eğitim sisteminin imamlara yükleyeceği eğitici kimlik ile dalga geçerek var olan sistemi ve milletvekillerini eleştirir.

Hidayet Akalın Komser emeklisi olarak kıraathanede yerini alan yaşlı adam, kendi görevini ve meslektaşlarını eleştiren Jandarma emeklisine karşı bilmiş tavırları ile net bir şekilde yanıt verir.

Nihat Haktanır Yargıç emeklisi olan Nihat Bey, diğerlerine göre daha resmi tutum sahip olmasının yanı sıra gelecekte okumaya başlayan insan sayısının artmasından umutlu olarak şartların da değişeceğine karşı pozitiftir.

Sekreter Yardımcısı Yılmaz İşe gitmeden erkenden kıraathaneye gelip çay bekleyen Yılmaz, halinden memnundur.

Tefeci Hayri Efendi Pek çoğunun hacı diye nitelendirdiği ve güvenmediği Hayri, kurnaz ve pratik düşünen yapısı ile diğerlerinden farklı bir çizgidedir. Jandarma emeklisi ile dünür olan tefeci, kendisinin yaşantısını eleştirenlere karşı dik bir tavır sergiler.

Tabelacı Rıza Özelleştirilmenin yaygınlaştırılmasını eleştiren ve sosyal düzenin bozuk olduğundan yakınan tabelacı Rıza, işletmelerin tabelalarını yapan ve hala çalışan biridir. Genelde kahvede içtiği çayların parasını ödemededen kaçar.

Şoför Cemil Milletin dertlerini, halkın çektiği eziyeti kıraathanede emekliye anlatan şoför, kendince yorumlarını yapmaktan çekinmeyen halktan biri olarak kıraathanede bulunur. Aya gönderilen kişilerin yerinde olmayı arzu eden Cemil, kendi işinin zorluğunu dile getirir. Tavsiye üzerine izlediği "Yılanların Öcü" adlı filmi ne kadar beğendiğinden bahsederek kendi yaşantısı ile kıyaslar.

Çaycı Acem Hüseyin Kıraathanenin çaycısı olan Hüseyin, emeklilerin dediklerini yapar. Kıraathaneye gelen müşterileri beğenmez, eskileri arar. Yaptığı çayları beğenmez, eski Seylan çayları arar, söylenip durur.

Niyazi Kıraathaneyi işleten Niyazi, halinden pek hoşnutsuzdur, sürekli insanlara –uyuma millet diye seslenmek zorunda hisseder. Akşamları hava kararınca meyhaneye şarap içmeye giden Niyazi ancak dönüşünde neşelidir. Kahvedeki işleri beğenmeyen Niyazi sonunda işkembeciye çevirir.

CEMAL ZULFU Uyumlu

Karakter Bir öğretmen emeklisi olarak Meşrutiyet kıraathanesinde bulunan Cemal Zülfü, kahvede konuşulan konulara karşı son derece ilgili ve bilgisi dahilinde açıklamalarda bulunan kültürlü biridir. Köylerdeki ve büyük şehirlerdeki yaşam şartları konusunda oldukça net fikirleri ile yorum yapan emekli öğretmen kararlı bir kişidir. Liseden ders asıp kahveye girmeye çalışan öğrencilerin saygısız tutumlarına karşı da son derece sakin yaklaşır. Demokratik değerlere bağlı laik bir öğretmendir.

Aktiviteler Hemen her gün kahveye uğrayıp arkadaşları ile muhabbet eden, sistemi eleştiren emekli öğretmen genellikle gözlüklerini takıp gazetesini okur.

ÖRNEK ANILAR

Cumhuriyetçi Kahvede konuşulan alfabe ve giyim kuşam üzerine olan muhabbette çoban örneği veren Ahmet Bey'e karşı anayasayı savunmaya geçerek esas olayın kılık kıyafette değil düşüncede, icraatta başladığını vurgular: " Duuur! Telaşlanma! Sakalla bıyıkla ne yobazlık olur ne de devrimcilik... Her kravat takan, aydın olsaydı memleket nur içinde kalırdı. Anayasayı taban halısı gibi çiğneyenlerin yarısından çoğu doktorla avukat değil miydi?"

Bilmiş Her söylenen mutlaka cevap veren öğretmen emeklisi oldukça bilmiş tavırlar içerisinde yanıtlar verir: "Sen nerden biliyorsun ki!..." diye meydan okudu, "Mavromolos Şenlikleri'ni ben bilirim ancak... Sarıyer'de öğretmendir bir zamanlar... Rum kızlarıyla kol kola Kasap Oyunu oynardık, çekerdik Mastıkayı da..."

Hazırcevap Kahvede seçimlerle ilgili Vali emeklisinin yaptığı yorumlara adamı sıkıştırma amaçlı sorular yönelterek söylediklerini çok önemsemediğini gösterir. Zira bir öğretmen olarak köylüyü en iyi kendisinin tanıdığını düşünen emekli öğretmen, Hurşit Bey'in söylediklerini lafta bulur: " Köylüyü bu kadar öğrendin de hala Meclis'e neden giremedin. Aklım ermiyor!"

Dürüst Vali emeklisinin görev yaptığı süre içinde oruç tutmamasına rağmen iftar davetlerini zoraki kabullenişini kabullenmeyen emekli öğretmen, Hurşit Bey'e doğru söylemesini önerir: "Daha Ramazan'ın başında ilan edersin. Beni hiçbir özel sektörün iftara davet etmemesi rica olunur diye... Çünkü ben, oruç tutmuyorum dersin açıktan açığa, olur biter!"

Bilgili Komutan emeklisinin gelini Florya sahilinde göz göre göre boğulur, kendisinin imalı imalı devlete suç bulmasına kendince verdiği yanıtlarla yaklaşan Hurşit Bey ile arasında geçen konuşmaya

yanlış sözü düzeltmek için katılan emekli öğretmen, Tevfik Fikret'in sözünü düzelterek söyler: "Hayır Hurşit Bey'ciğim!" dedi, "Fikret öyle dememiş. Deniz kadın gibidir!" demiş.

"Aynı kapıya çıkmaz mı?"

"Çıkmaz Hurşit Bey'ciğim, çıkmaz! Kadının denize benzemesi, kadını biraz kurtarır! O zaman Sevil Hanım'ı denizin boğduğuna inanabilirdik... Eğer kadın, deniz gibidir demiş olsaydı, Sevil Hanım, denizden üstün olur, o, denizi boğmuş olurdu. Bilmem anlatabiliyor muyum?"

HURŞİT ATAKAN

Bilinçli

Karakter Vali emeklisi olarak Meşrutiyet kıraathanesinde bulunan Hurşit Atakan, kahvede konuşulan konulara karşı ilgili biridir. Ülkenin düzen ve güvenlik içinde olması gerektiğine inanan Vali emeklisi, cumhuriyetçilik prensipleri ağır basan bir adamdır. Yerine göre asabi ve sert bir tavır takınan Atakan, modern düşüncelere sahip alafranga bir kişiliktir.

Aktiviteler Hemen her gün kahveye uğrayan Vali emeklisi, çay veya kahve ister, arada da nargile içer. Yaşlılıktan dolayı perhiz uyguladığı için maden suyu da içtiği olur.

ÖRNEK ANILAR

Asabi Dışarda lodos varken kahveye girip bir kahve içmek isteyen Vali emeklisi, kendisine oruç tutması gerekirken neden tutmadığına yönelik gelen eleştiriye büyük bir tepki ile yanıt verir: "Vali emeklisi ters ters baktı:

"Hayır" dedi, "Niyetli değilim!"

"Bir rahatsızlığınız mı var?"

"Seferiyim ben... Seferi!"

"Ankara'ya falan mı yolculuk?"

"Benim yaşımda adam nereye seferi olur?.. Sen beni Eminulu mu sandın, ne işim var Ankara'da benim!"

Sitemli Yaşlılığından mütevellit yaşadığı hazımsızlık sorunlarında şikayetçi olan Vali emeklisi, yaptığı diyetin işe yaramayışına karşı sitemlidir: "Perhiz!.. Perhiz!.." dedi. "En sonunda sabah kahvaltısını bir dilim ekmelele bir bardak çaya indirdik... Hala aynı hazımsızlık... Ekmelele taş gibi oturuyor mideme. Yani, bu bir dilim ekmelele de mi yemiyelim. Büsbütün mü aç duralım be!"

Kurnaz Çalışma hayatı boyunca özel sektörün ağırlığından ve yönetime olan baskısından muzdarip olan Vali emeklisi, insanların isteklerine göre davranmayı başararak ayakta kalır: "Aman ne yapıyorsun sen, Barlas'cığım. Özel sektörü bir ürküttün mü, halimiz dumandır. Baş politikamız, özel sektörü ürkütmemek... Özel sektör dediğin salyangoza benzer. Bir ürkütü mü, girer kabuğuna, kendi kapısını, kendi ifrazatı ile mühürler. Kulağının dibinde gümbür gümbür davul çalsan, başını çıkarıp bakmaz bile."

Çekimser Devletin kararları konusunda edindiği tecrübelerle göre yanlı olduğunu düşünen Vali emeklisi, çalıştığı süre içerisinde düşünce ve duygularını açık bir şekilde ifade etmekten kaçınır: "Ben çok korkarım bu özel sektörden" diye başladı, "Özel sektör hükümetin içine giremediği zaman ne yapar yapar, senatörleri, başkanları, başbakanları değiştirir... Kaymakamlar, onun elinde, sadece Yalova kaymakamıdır!"

Kuralcı Kendisi var olan sistemin kurallarına uyan bir adam olan Hurşit Bey, her konuda kuralcılığı savunur. Bir devletin başta güvenlik ve düzeni sağlama konusunda net olması gerektiğini öne sürer: "Bir memlekette asayiş bozuldu mu, çekiver kuyruğunu! Her şeyin başı asayiş!"

Alafranga Modern bir düşünce yapısında ilke ve inkılaplara bağlı kalmayı kendine görev edinen Vali emeklisi, dışarıda gördüğü çarşafly insanları bağınazlıkla ve gericilikle yargılayarak dinsel özgürlüklerini hesaplamadan Avrupa'ya uygun olmadığını öne sürer: "Bütün Valiliğim süresince çarşaflylara karşı savaş açtım!" diye başladı, "Sene bin dokuz yüz bilmem kaç... İstanbul sokaklarında hala kara çarşaf! Her gittiğim yerde toplardım polisi, jandarmayı. Bir çarşafly gördünüz mü, derdim, ananız, bacınız da olsa, çekeceksiniz üstlerinden, çatır çatır yırtacaksınız. Geçen gün Beyoğlu'nda gördüm, tam altı çarşafly yan yana... Sanki gericiyle gösterisine çıkmışlar. Nasıl tepem attı!"

CEVDET BARLAS

Uyumlu

Karakter Jandarma emeklisi olarak Meşrutiyet kıraathanesinde bulunan Cevdet Barlas, kahvede konuşulan konulara karşı son derece kuşkucu ve sitemli yaklaşır. Disiplinli ve inattır. Erol adında bir

oğlu olan Barlas'ın Tefeci Hayri Efendi'nin kızını hamile bırakması nedeni ile her ne kadar gebe bir kıızı oğluna layık görmese de mecburen gençlere uymak zorunda kalır. Olaylara sert ve ön yargılarla yaklaşan emekli komutan komünist özellikler gösterir. Devlete karşı gelenlerin idamının hak olduğunu düşünür.

Aktiviteler Hemen her gün kahveye uğrayan Jandarma emeklisi, sobanın yanında çay veya az şekerli kahve ister, arada da nargile içer. Devleti eleştirilere kendince yanıtlar verir ve devlet yanlısı bir tutum taşır.

ÖRNEK ANILAR

İnat Kendi bildikleri doğrultusunda yaşayan ve inat biri olan Jandarma emeklisi, Komiser emeklisinden pek hazzetmediği için adamın dediklerini çürütmek adına ona inat konuşur: "Jandarma Komutan emeklisinin, Komiser'le yıldızı barışık değildi. Sırf onun ileri sürdüğü Şube Müdürü benzetmesini kötölemek için: "Aç gözünü de iyi bak!" dedi, "Bu adam su katılmamış koçancı be! Şu çantaya baksana sen! Tahminlerinde hiç isabet yok. Pekii, sen, kamyon farelerinin, kamyonlara şehir dışından bindiğinde inat ediyor musun hala? Bütün bu fareler, araba vapurunda yuvalanırlar kamyonlara... Polisin ihmali, alakasızlığı, dikkatsizliği ne işler açar başımıza! Kamyon farelerinin adamları Üsküdar iskelesinde arabalarında beklerler onları. Düşerler kamyonun arkasına. Biçimli bir yerde fareler başlarlar ipleri kemirmeye... Denkler açılır, top top kumaşlar dökülür yollara. Anladın mı yaa Akalın!"

Komünist Her şeyin devletin elinde bulunması gerektiğine ve insanların devlete hizmet etmesi gerektiğine inanan Jandarma emeklisi Adolf Hitler'in yetiştirdiği gençliği dahi kıraathanede övecek kadar komünisttir: "Delikanlılık ha!" dedi. "Delikanlılık deyip geçme öyle... Hitler öyle bir gençlik yetiştirdi ki... Hala Almanya'yı ayakta tutan bu gençlik işte. Gençlik demek, disiplin demektir. Almanya'da harp içinde istihkakından fazla kim bir yumurta alabildi bakkaldan! Bakın bugün bile aynı gençlik..."

Özgüvenli Kendine güveni tam olan Jandarma emeklisi, at etinden sosisi yedirenlere ceza uygulayamayan belediye sistemini eleştiren altı seçimdir seçilemeyen aday emeklisi Burhan Tozkoparan'a destek olmak için kendini öne sürer. Şayet kendi olduğu bölgeden adaylık koysaydı seçimleri kazanabileceğini söyleyerek kendine olan güveni gösterir: "Yazık!" dedi, Cevdet Barlas, "Benim bulunduğum yerden koysaydın adaylığını, seni ne yapar yapar kazandırırdım!"

Otoriter Köylünün saf olduğunu ve kasabayı değiştirdiğine inanan Jandarma emeklisi, köylünün sadece üretmesi gerektiğini ileri süren köylüye karşı sert ve disiplinli bir tavra sahiptir: "Bunlar mesele değil!" dedi, "Bizim ana devamız köyden başlıyor. Köylüyü kasabaya indirmeyeceksin, değil büyük şehirlere... Hele İstanbul'a, bir tek köylü sokmayacaksın... Canım ne işi var köylünün büyük şehirlerde! Köylünün, köyü yok mu? Çevireceksin şehirleri fırdolayı karakolla, içeri kuş uçurtmayacaksın! Girmesi gerekenlerin elinde fotoğraflı bir vesika, gösterip girsinler kapıdan!"

Önyargılı Kendi çalıştığı dönemde bir türlü ısınamadığı kişileri anlatırken gayet dürüst yaklaşır ve ön yargılarını anlatır. Sırf adını bile beğenmediği için "Yılanların Öcü" adlı filme gitmek istemez: "Anlayamazsın sen!" diye çıkıştı, "Bunu sen de anlarsan zaten komünistlik, komünistlik olmaktan çıkar. Ben Boğazlıyan'da Jandarma Komutanı iken orta mektepte bir Türkçe Hocası vardı. Hiç gözüm tutmazdı bu herifi. Tutmazdı ya, neden tutmazdı, neresini tutmazdı bunu bir türlü bulup çıkaramazdım. Size bir şey söyleyeyim mi? Benim gözüm bi adamı tutmadı mı, mutlaka gizli bir yerinde eki vardır. Hiç hayır gelmez ondan. En ummadığın bir yerde bir sakarlık çıkarır. Bu filmde de var bi sakarlık! Ama neresinde?"

NABI SAYAR Duygusal

Karakter Malmüdürü emeklisi olarak Meşrutiyet kıraathanesinde bulunan Nabi Sayar, kahvedeki en sakin ve düşüncelerinde olumsuz olan kişilerden biridir. Okuyan ve sorgulayan biri olan Malmüdürü emeklisi genel olarak alaturka özelliklere sahip, açık sözlü biridir. Hoşlanmadığı konuları geçiştirmeyi iyi bilen Sayar, kurnaz olduğu kadar da tarafını tuttuklarını koruyucu özelliklere sahiptir.

Aktiviteler Tıpkı diğer arkadaşları gibi her gün kahveye uğrayan Nabi Sayar, diğer emekliler için gazete haberlerini sürekli sesli okur ve dikkatlerini çeker.

ÖRNEK ANILAR

Sakin Diğer emeklilere nazaran daha dinleyici konumunda olan ve düşüncelerinde sakin kalmayı tercih eden Malmüdüğü emeklisi imadan ve demek istediklerini tek cümlede açıklamaktan hoşlanır. Öğretmen emeklisinin doğru hayatındaki rahatlığı dile getirmesinden dolayı kendisi de düşüncesini beyan etmek ister: "Az konuşan Malmüdüğü emeklisi: "Yalan mı?" dedi. "Açlık yenilmiş. Afiyet olsun! Açlık bile yenilip tüketilmiş!"

Kurnaz Kıraathanede açılan ve sonu tartışmalara giden konularda tarafların kızışmasını önlemek için çoğu zaman konu değiştirerek gazeteden haber okuyan Malmüdüğü emeklisi, emin olduğu konularda direkt düzeltme yaparken başkalarının söyleyeceği gerçekler üzerine kendisi kapatma uygular: "Malmüdüğü emeklisi işi düzeltmek için gazeteden bir iki satır okumayı gerekli buldu: "Öğretmenler sessiz yürüyüş yaptılar. Bir Alman genci Müslüman oldu."

Umutsuz Türkçülük esaslarına dayalı yapılan sohbete kendi gençliğinin ve geleceğinin ne kadar olumsuz olduğundan dem vuran Nabi Sayar, eğitim ve adalet sistemini eleştirir: "Gelelim bizim aslanlara!" dedi, "Biz adam yetiştirmeyi bir kenara bırakıyoruz da bol bol aslan yetiştirmeye kalkıyoruz. Aslan, dediler mi vidalarımız gevşeyiveriyor. İzmir Fuarı'nda nasılsa bir aslan, yavru yapacak olmuş, İzmirliiler görmek için birbirlerini çiğnemişler."

Alaturka/Geleneksel Vali emeklisinin cumhuriyetçi ve modern tutumuna eski düzenin yeni yaşam koşullarında bir gereklilik olduğu savunması ile çarşaf giyen kadınları koruyarak geleneksel düşünce özelliklerine sahip olduğunu gösterir: "Hurşit Bey'ciğim..." dedi, "Beyoğlu'ndan bir kadının sağ salim geçmesi için, çarşaftan başka bir şey de giymesi doğru değil! Artık işi aşıkareye döktüler. Laf da atıyorlar, çimdik de... Eee kepezelik de bu kadar olur! Fazlası can sağlığı! Yol icabı, burdan bir kadının geçmesi gerekiyorsa, çarşaf değil, zırh giymesi lazım, zırh."